

УДК 336.72

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОГО СМISЛУ ПЕРІОДУ ВІДКРИТОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Ларін Д.І.

Дошкільний навчальний заклад № 40 міста Києва

Досліджено методологічні аспекти дослідження періоду «відкритої кризи» у психологічній науці. Здійснено аналіз понять «історичного смислу періоду відкритої кризи» та «період відкритої кризи». Сформульовано концепцію дослідження періоду «відкритої кризи» у психології та висновки.

Ключові слова: «історичний смисл періоду відкритої кризи»; «період відкритої кризи»; теоретико-методологічний аналіз; понятійно-категоріальний апарат дослідження; концепції періодизації історико-психологічного знання.

Постановка проблеми. Понятійно-категоріальний апарат історико-психологічного дослідження історичного смислу періоду «відкритої кризи» у психології визначає мету зміст, завдання, методи та принципи побудови дослідження, яке в подальшому буде висвітлено в межах нашого дисертаційного дослідження [1], [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на теоретичну базу дослідження, враховуючи концептуальні погляди на тему «кризу» у психології пов'язаної з формуванням шляхів побудови історико-психологічного дослідження, ми визначили основні концепції та погляди вчених щодо визначеного періоду.

– Погляди С.Л. Рубінштейна щодо поведінкової психології – рефлексології та біхевіоризму (С.Л. Рубінштейн у працях «Основи загальної психології» (1946), «Принципи і шляхи розвитку психології» (1959), І. Павлов, Сеченов, У. Ухтомський, Дж. Уотсон, Е. Торндайк, Е. Толмен, К. Холл, Л. Виготський та ін);

– погляди на історію психології з урахуванням характеру психологічних систем, «історичного смислу» психологічної кризи (Л.С. Виготський);

– концепції періодизації та розвитку історії вітчизняної психології (Г.С. Костюк «видання серії збірників статей», А.М. Ждан (критикує ідеї презентизму та антикваризму), М. Ярошевський «критика ідей презентизму та антикваризму» [5], [16], [17].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У нашому дисертаційному дослідженні, ми спираємось на засади філософської методології, що є загальною для широкої сукупності явищ (наприклад явищ суспільного життя періоду «відкритої кризи») і потребує систематичного, послідовного та логічного викладу, оскільки обґрунтовується через логічний аналіз загальних формальних властивостей даної предметної сфери. Ця форма методології розкриває загальну своєрідність цілей історії психології – своєрідність, зумовлену загальними властивостями та змістом предмета історії психології [2].

Формулювання цілей статті. Мету дисертаційного дослідження становитиме теоретико-методологічне обґрунтування значення періоду відкритої психологічної кризи як чинника становлення сучасної психологічної науки [6].

Для досягнення мети у дисертаційному дослідженні передбачається визначення таких завдань:

- Здійснити теоретико-методологічний аналіз періоду відкритої кризи у психології початку 20 ст. (1910-1930 рр).

- Уточнити понятійно-категоріальний апарат дисертаційного дослідження, зокрема такі поняття, як період відкритої психологічної кризи та «історичний смисл»;

- дослідити сутність та основні напрями дослідження природи психічного з позицій поглядів науковців психологічних шкіл періоду відкритої кризи (психоаналізу, рефлексології, гештальтпсихології та персоналізму) як ключового чинника становлення сучасної психологічної науки;

- обґрунтувати значення і роль смислу періоду відкритої психологічної кризи як чинника становлення сучасної психологічної науки в межах історико-психологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Для того, щоб розпочати аналіз понятійно-категоріального апарату історико-психологічного дослідження історичного смислу періоду «відкритої кризи» у психологічній науці, ми маємо уточнити та пояснити такі поняття як «період відкритої психологічної кризи» та «історичний смисл».

Здійснивши теоретичний аналіз історичного розвитку психологічних уявлень до періоду «відкритої кризи» в історії психологічного знання, який подано у першому розділі дисертаційного дослідження, ми вивели загальне поняття періоду «відкритої психологічної кризи».

Період «відкритої психологічної кризи» – історичний період (1910-1930 рр) обумовлений невідповідністю сформованих психологічних уявлень та потребою суспільства у розвитку нових досліджень в психологічній науці і практиці. Таким чином невідповідність застарілої системи методології зумовила потребу у створенні нового наукового (понятійно-категоріального) апарату [7].

Історичний смисл періоду визначає провідні ідеї розвитку психологічних уявлень. У психології немає узагальненого поняття «історичного смислу періоду відкритої кризи» у психології, так як дане поняття більше належить до історії філософії, аніж до психології. Але, спробуємо подати вихідне положення поняття «історичного смислу» у контексті періоду відкритої кризи:

«Історичний смисл періоду відкритої психологічної кризи»- поняття, що визначає актуальні запити та уявлення історичного періоду у розвитку історії психології як науки [6], [7].

Принципи історико-психологічного дослідження за М.Г. Ярошевським

№	Принципи історико-психологічного дослідження	Тлумачення принципу (опис)
1.	<i>Принцип історизму</i>	полягає у історичному зв'язку подій, фактів або явищ, відображаючи досліджувану проблему з точки зору розвитку певного явища в історичному минулому та перспективі сьогодення (через аналіз даної проблеми в контексті періоду «відкритої кризи у психології». Відступом від принципу історизму є <i>однобічність</i> і <i>схематизм</i> зображення подій минулої історії. У той же час вимога цілісності і конкретності, пропонується до історичної думки, не тільки не виключає, але обов'язково припускає виявлення в досліджуваному явищі загальної закономірності. Порушенням принципу історизму в розумінні минулого є <i>презентизм</i> і <i>антикваризм</i> . Презентизм обмежує історичне дослідження лише тим, що має значимість для дійсного етапу розвитку науки і замість вивчення історичного процесу розвитку науки у всій його повноті орієнтується на виділення лише таких фрагментів його змісту, що найбільше відповідають сучасним поглядам. Такий підхід правомірний для рішення визначених дослідницьких задач, що припускають обов'язкову опору на досягнення минулого.
1.1.1.	<i>Принцип Презентизму</i>	Виявлення накопичених позитивних результатів з відкиданням помилок на цьому шляху. Науковому тексту минулого дається інтерпретація й пояснення (визначення історичного контексту), оцінка у термінах сучасного наукового знання. Презентизм призводить до модернізації історичного процесу і суперечить принципу історизму. Однак вибірковий підхід не може бути узятий на озброєння, коли метою стає відтворення історії науки в цілому.
1.2.1.	<i>Принцип Антикваризму</i>	Реконструкція минулого бачення світу у всій його своєрідності й неповторності, тобто такий підхід, що розглядає минулу історію безвідносно до задач сучасності, як щось застигле, скам'яніле. Така «чиста історія» перетворюється в просту реєстрацію подій у їхній тимчасовій послідовності і не вписується в практику сучасного наукового дослідження. Минуле знання не зводиться до сучасного, через погляд на світ очима вченого епохи «відкритої кризи» у психології. Антикваризм розглядає минулу історію безвідносно до завдань сучасності.
2.	<i>Принцип єдності логічного та історичного</i>	- історик психології має не просто описати той чи інший етап знання (XX століття), що історично розвивається, але предствити його теоретично, отже, виявити у ньому щось постійне (у вигляді уявлень про психіку та проблеми психічного). У досліджуваному явищі необхідно виявити загальну закономірність [135]. Порушенням принципу єдності логічного й історичного є <i>об'єктивізм</i> , що розглядає наукові концепції поза їх реальною соціальною роллю в житті суспільства, а також <i>суб'єктивізм</i> , що виявляється в однобічному підході до добору матеріалу, в умовчуванні якихось чи фактів діячів і приводить до однобічного і, отже, перекошеному представленню про шлях розвитку науки [136].
3.	<i>Принцип детермінізму.</i>	Йому належить ключова роль у становленні наукової картини психічного життя. У будь-якого психічного явища є певна причина, на різних етапах історії психології ці явища пояснювалися різними причинами. При цьому вчені зверталися до даних інших наук – механіки, біології, соціології. За М. Г. Ярошевським, в історії психології представлені такі типи детермінізму: – передмеханічний, – механічний, – біодетермінізм, – психодетермінізм, – соціодетермінізм. Принцип детермінізму розкриває взаємозв'язок психічних явищ у площині причинно-наслідкових відносин, тобто все, що відбувається в нашій психіці, має якусь причину, яка може бути виявлена і вивчена і яка пояснює, чому виник саме той, а не інший наслідок [133]. <i>Психологічний детермінізм</i> заснований на положенні розвитку психіки що скеровується певною метою. Психологічний детермінізм припускає, що психічні процеси можуть бути спрямовані не тільки на пристосування до середовища, але й на протиставлення психічній реальності, якщо середовище заважає розкриттю потенційних здібностей людини. В контексті даного дисертаційного історико-психологічного дослідження, принцип детермінізму є пріоритетним у аналізі смислу періоду «відкритої кризи» у психології початку XX ст. [134].
4.	<i>Принцип системності</i>	застосовано в нашому дослідженні при поясненні основних видів зв'язку між різними сторонами психіки, припускаючи, що окремі психічні явища внутрішньо зв'язані між собою, утворюючи цілісність і набуваючи, завдяки цьому, нових властивостей. Перші дослідження зв'язків, що існують між психічними явищами, представляли психіку як сенсорну мозаїку, яка складається з відчуттів, уявлень і почуттів. За законами асоціації ці елементи пов'язані між собою, цей вид зв'язку називався елементаризмом.
5.	<i>Принцип розвитку</i>	пояснює, психіку як систему, яка перебуває в постійному розвитку, тому найбільш прийнятний спосіб її вивчення – дослідження закономірностей цього генезису, його видів і стадій. Розвиток психологічних уявлень попередніх історичних періодів має велике значення при розгляді сформованих уявлень в період «відкритої кризи».

За допомогою категоріального аналізу періоду «відкритої кризи» у психології стає можливим виділення істотних компонентів знань, зокрема їх інваріантного (незмінного) ядра у 4-х ознаках:

1. За своєю пізнавальною (гносеологічною) природою період «відкритої кризи» в історії психології являє собою відбиття процесу становлення й розвитку психологічного пізнання, тобто є відбиттям другого порядку – «відбиттям відбитого» (попереднього в історичній перспективі), досліджуючи не саму психічну реальність, а обумовлено подання про неї, що складаються на різних етапах історії та культурних ареалах [8].

Цим обумовлена необхідність чіткого розмежування об'єктивного (відповідному дійсному ходу розвитку історії) і суб'єктивного (привнесеними його інтерпретаціями) погляду на досліджувані процеси. Більше того, саме суб'єктивні подання в їхньому різноманітті (багатоманітності), відображають різні рівні досліджуваної реальності й становлять безпосередній предмет історико-психологічного дослідження (історичний зміст періоду) [1].

2. Пізнання в будь-якій галузі історико-психологічного знання – складний діалектичний процес, що включає перетворення, накопичення знань, нагромадження наукової фактології й поглиблення її теоретичного осмислення, зміна структури та понятійно-категоріальної підстави тощо. Відбиваючи реальну діалектику психологічного пізнання, історія психології сама є діалектичною науковою дисципліною, водночас, спільно з об'єктивною діалектикою (що йде від самого об'єкта, його розвитку), мають місце й суб'єктивні фактори (історично детерміновані зміни у світогляді дослідників наукового пізнання періоду «відкритої кризи» у психології початку 20 ст).

Цим положенням визначається існування шляхів розвитку психологічного знання на різних етапах історії, у рамках багатоманітності наукових шкіл: в концепціях окремих учених, що збільшується складністю виділення точних наукових критеріїв оцінки висунутих в галузі історико-психологічного дослідження [9].

3. Предметна галузь історії психології у дослідженні змісту «відкритої психологічної кризи» формується на межі міждисциплінарних зв'язків різних наукових галузей (психофізіології, біхевіоризму, психоаналізу та ін). За своїм об'єктом (психічна реальність) історія психології належить до психологічних дисциплін, що входять у структуру загальної психології. За методом –

психолого-історична реконструкція розвитку психологічного знання належить до історичних наук своєрідність якої в тому, що вона має між-дисциплінарні зв'язки в різних системах біологічних і соціальних відносин [1].

Ярошевський досліджуючи історико-психологічні феномени пропонує такі принципи «історико-психологічного аналізу», наведені у таблиці 1 (які ми будемо застосовувати у дисертаційному дослідженні).

І, нарешті, вплив смислу історичного смислу періоду відкритої психологічної кризи має величезне значення для розвитку сучасної психологічної науки, зокрема, через розвиток нових психологічних шкіл (неофрейдизм, необіхевіоризм, персонологія) та течій у психології, таких як: психосинтез, трансактний аналіз, та новітніх напрямів як нейролінгвістичне програмування, трансперсональна психологія, тощо.

Отже, розглянувши основні принципи, на які ми спираємось для проведення історико-психологічного дослідження ми визначили необхідність реалізації комплексної стратегії дослідження в історії психології із залученням даних різних наук та галузей психології (філософії, історії, загальної психології, історичної психології, культурно-історичної та ін.) їх методичного (методологічного) й теоретичного арсеналу й дослідницьких можливостей для розкриття й пояснення динаміки психологічного пізнання в контексті «історичного смислу» періоду «відкритої кризи» у психології загалом, та історії психології зокрема [14].

Висновки з даного дослідження і перспективи. Порушуючи питання методики та організації дослідження сутності та основних напрямків щодо природи психічного з позицій поглядів науковців психологічних шкіл періоду «відкритої кризи», ми сформулювали наступні висновки:

Наше історико-психологічне дослідження ґрунтуються на основі методологічних принципів об'єктивності дослідження, багатомірного та багаторівневого існування предмета, дослідження явищ історії психології у їх розвитку, єдності історичного та логічного, пізнання у формі спіралі, боротьби матеріалізму та ідеалізму [11].

Тому, дослідження даного періоду вимагає чіткої організації методики через використання методів історико-психологічного дослідження, яке включає в себе теоретичні, емпіричні та спеціальні (історико-психологічні) методи дослідження.

Список літератури:

1. Актуальні проблеми психології: традиції і сучасність. – К.: Інститут психології АПН України, 1992. – Т. 1 – 304 с. – Т.2. – 222 с.
2. Бехтерев В.М. Общие основы рефлексологии человека. Госиздат. Л., 1926. стр. 11 – 73; 146 – 148; 405 – 407.
3. Выготский Л.С. Исторический смысл психологического кризиса // Собр. соч., т. 1. – М., 1982 (или любое другое издание).
4. Выготский Л. С. Психология. М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. (серия «Мир психологии»).
5. Ждан А.Н. История психологии: от античности до наших дней. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 366 с.
6. Ларін Д.І. Психологічні особливості періоду «відкритої кризи» в контексті психологічної науки. Форум КСПО и ТДО: III Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки». Секція № 1. Методологія та методи історичної психології як науки. 28.02.2016. <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/seksiya-1-metodologiya-ta-metodi-istorichnoji-psikhologiji-yak-nauki/125-psikhologicheskie-osobennosti-perioda-otkrytogo-krizisa-v-kontekste-psikhologicheskoi>.
7. Ларін Д.І. Характеристика аналізу періоду «відкритої кризи», її вплив у формуванні історико-психологічного знання. Гуманітарний корпус: [збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії] – Випуск 6. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. – С. 133-135.

8. Рубинштпейн С. Л. Основы общей психологии. – СПб.: Питер, 1999.
9. Фрейд З. Толкование сновидений. – К.: «Здоров'я», 1991. – 384 с.
10. Фрейд З. Психология бессознательного. – М.: Просвещение, 1989. – 447 с.
11. Фрейд З. Психоаналітичні етюди. Сост. Д. І. Донського, В.Ф. Круглянська – Мінськ.: Поппурі, 2008.
12. Фрейд З. Лекції по введенню в психоаналіз – Москва, 2007.
13. Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции / авторы очерка о Фрейде Ф.В. Басин и М.Г. Ярошевский. – М.: Наука, 1989.
14. Юнг К.Г. Аналитическая психология // История зарубежной психологии: тексты. – М. 1986.
15. К. Г. Юнг. Тэвистокские лекции / Исследование процесса индивидуации. Пер. с англ. – М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер», 1998. – 295 с., 24 цв. илл. Серия «Актуальная психология».
16. Ярошевский М.Г. История психологии от античности до середины XX в. – М.: Мысль, 1996. – 416 с.
17. Ярошевский М.Г. История психологии. – М.: Мысль, 1985. – 575 с.

Ларин Д.И.

Дошкільне освітнє заклад № 40 міста Києва

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО СМЫСЛА ПЕРИОДА ОТКРЫТОГО ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КРИЗИСА И ЕГО ВЛИЯНИЯ НА СТАНОВЛЕНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ НАУКИ

Аннотация

Исследованы методологические аспекты исследования периода «открытого кризиса» в психологической науке. Осуществлен анализ понятий «исторического смысла периода открытого кризиса» и «период открытого кризиса». Сформулирована концепция исследования периода «открытого кризиса» в психологии и выводы.

Ключевые слова: «исторический смысл периода открытого кризиса»; «Период открытого кризиса»; теоретико-методологический анализ; понятийно-категориальный аппарат исследования; концепции периодизации историко-психологического знания.

Larin D.I.

Preschool Educational Institution № 40 of Kyiv

PRACTICAL CONSIDERATIONS STUDY OF HISTORICAL AND PSYCHOLOGICAL MEANINGS PERIOD OF OPEN CRISIS AND ITS IMPACT ON THE FORMATION OF MODERN PSYCHOLOGY

Summary

Methodological aspects of the study period, «open crisis» in psychological science. The analysis of the concepts of «historical meaning of the open crisis period» and «period of open crisis.» Formulated the concept of the study period, «open crisis» in psychology and conclusions.

Keywords: «the historical meaning of the open period of crisis»; «Period of open crisis»; theoretical and methodological analysis; concepts and categories of the study; the concept of periodization of historical and psychological knowledge.